

مطالبات معوق

و نقش آن در سودآوری بانک‌ها

هو شنگ قاسمی

بانک اقتصاد نوین - شعبه زنجان

مقدمه

بانک‌ها به عنوان واسطه وجوه، وظیفه جذب منابع مالی و تزریق آن در بخش‌های مختلف اقتصادی را عهده دار می‌باشند. در فرایند تخصیص منابع، بانک‌ها در عین ایجاد سود، با ریسک‌های مختلفی مواجه می‌شوند و در حال حاضر، یکی از مهمترین و چالش برانگیزترین ریسک‌ها، ریسک عدم پرداخت می‌باشد که منجر به افزایش اقلام معوق گردیده است.

بر اساس ضوابط حاکم بر سیستم بانکی، میزان مطالبات معوق نباید از پنج درصد کل مانده تسهیلات هر بانک بیشتر باشد، اما رشد فزاینده نرخ مطالبات بانکی، موجبات نگرانی مسوولان را فراهم نموده است و با عنایت به نقش بانک‌ها در اقتصاد کشور، می‌توان این پدیده را دغدغه‌ای "ملی" نام نهاد. نظر به اهمیت و حساسیت امر، در مقاله حاضر، ضمن بیان معیارهای مورد نظر در فرایند اعطای تسهیلات، موضوع مطالبات معوق و عوامل ایجاد آن و راهکارهای وصول اقلام معوق مورد بررسی قرار گرفته است.

معیارهای اساسی اعطای تسهیلات

در فرایند پرداخت تسهیلات، وام‌دهنده به منظور به حداقل رساندن ریسک اعتباری خود، پنج معیار را مورد بررسی قرار می‌دهد:

۱) **شخصیت (character)**: منظور از شخصیت، صداقت و امانتداری و معتمد بودن وام‌گیرنده است. سابقه تجاری فرد، حسن شهرت و سابقه چک‌های برگشتی وی، بیانگر شخصیت متقاضی تسهیلات است.

۲) **سرمایه (capital)**: سرمایه، به منزله سوپاپ اطمینانی برای فرد تسهیلات‌گیرنده است که در صورت مواجهه با زیان احتمالی، می‌تواند به کمک وی بیاید.

۳) **ظرفیت (capacity)**: ظرفیت، به توانایی تسهیلات‌گیرنده برای بازپرداخت وام اشاره دارد. در این رابطه، احتمال بازپرداخت تسهیلات و زمان بندی آن برای بانک دارای اهمیت است. بدیهی است که دسترسی به سوابق تسهیلاتی وام‌گیرنده و اطلاع از وجود یا عدم وجود چک‌های برگشتی یا عدم بازپرداخت تسهیلات، می‌تواند در تصمیم‌گیری برای اعطای تسهیلات به متقاضی موثر باشد.

۴) **وثایق یا تضمینات (collateral)**: اخذ وثیقه و تضمین

به منظور کاهش ریسک بانک در مواجهه با شرایطی است که تسهیلات‌گیرنده قدرت بازپرداخت بدهی را نداشته باشد، یا از پرداخت آن استنکاف ورزد.

۵) **شرایط (conditions)**: این اصل هم‌اصل دیگری است که در حجم مطالبات بانک‌ها بسیار تاثیرگذار است. وجود تورم رکودی، تنش‌های بین‌المللی و دیگر شرایطی که خارج از قدرت تسهیلات‌گیرنده است، می‌تواند در حجم اقلام معوق بانک‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای را ایفا نماید.

شایان ذکر است که معیار اول (شخصیت)، نسبت به سایر معیارها ذهنی بوده و تا حدود زیادی بستگی به قضاوت شخصی مسوولان بانکی دارد، اما سایر معیارها، عینی‌تر هستند و می‌توان با توجه به استانداردهای موجود آن‌ها را مورد قضاوت قرار داد. بدیهی است که بخش قابل توجهی از اعتباراتی که به اقلام معوق تبدیل میشوند، با بررسی موضوعات فوق قابل شناسایی و پیگیری هستند، ولی متأسفانه بانک‌ها عمدتاً بر وثایق و تضمینات تکیه می‌کنند، در حالی که اگر سایر مراحل با دقت طی نشده باشند، احتمال اینکه بازپرداخت اعتبارات با مشکل مواجه شود، بالا است.

مطالبات

در عرف بانکداری، مطالبات به خواسته‌های بانک از مشتریان بابت تسهیلات اعطایی، معاملات و خدمات انجام شده اطلاق می‌شود و در شکل‌های متفاوت مطرح است:

مطالبات سرفصل نشده، به تعهداتی گفته می‌شود که متعهدان آن‌ها بر خلاف تعهدات قراردادها منعقد، بموقع و در سررسیدهای معین تعهدات خود را ایفا نمی‌کنند و بانک نیز مانده‌های مذکور را در سرفصل‌های معاملاتی و تسهیلاتی مربوطه نگهداری نموده و صرفاً روش‌های مسالمت‌آمیز و مساعدت و اقدامات مقدماتی (دعوت، مذاکره، تذکر و اخطار) را برای آن‌ها اعمال می‌کند.

مطالبات سرفصل شده، به تعهداتی گفته می‌شود که متعهدان آنها به رغم تعهدات و قراردادها منعقد، بموقع و در سررسیدهای معین، تعهدات خود را ایفا نمی‌کنند و بانک پس از اعمال روش‌های مسالمت‌آمیز و مقدماتی، آن‌ها را به تناسب سرفصل‌های مختلف، از جمله مطالبات ناشی از عقود مختلف، بدهی مشتریان بابت ضمانت‌های ریالی و ارزی پرداخت شده،

متأسفانه بانک‌ها عمدتاً بر وثایق و تضمینات تکیه می‌کنند و چنانچه سایر مراحل با دقت طی نشده باشند، احتمال اینکه بازپرداخت اعتبارات با مشکل مواجه شود، بالا است.

مطالبات ناشی از اعتبارات اسنادی پرداخت نشده، حساب های مطالبات سررسید گذشته و معوق و ... منتقل می کند.

عوامل ایجاد مطالبات معوق

دست اندر کاران امر بر این باورند که عوامل تاثیر گذار در افزایش مطالبات معوق به سه دسته تقسیم می شوند:

۱. **عوامل درون سازمانی:** این عوامل ناشی از عملکرد و فعالیت های داخلی بانک و نتیجه تصمیم گیری ها و اقدامات مسوولان و عملکرد کارکنان می باشند. این دسته عوامل قابل کنترل بوده و مدیریت می تواند با بهره گیری از راهبرد مناسب و شناسایی نقاط ضعف و حذف آن و مالا با اصلاح فرآیندها، از تاثیر این عوامل جلوگیری به عمل آورد.

با توجه به نقش موثر عوامل درون سازمانی در افزایش نرخ مطالبات، نکات مهم در باره عوامل مذکور به شرح زیر می باشند:
الف) عدم بررسی و برآورد واقعی نیاز مالی متقاضیان در هنگام اعطای تسهیلات و تحمیل بار مالی خارج از ظرفیت به متقاضی.

ب) فقدان مدیریت ریسک ناظر بر بهبود عملکرد اعتباری (رتبه بندی اعتباری مشتریان) که بر اساس شخصیت و صلاحیت های عمومی (اهلیت و مدیریت)، استحکام وضعیت مالی (صحت و اعتبار صورت های مالی، عملیات بانکی، ظرفیت سرمایه، محل اجرای طرح، نسبت های نقدینگی و کارایی، نسبت های سودآوری، نسبت های سرمایه گذاری، نسبت کفایت جریان های نقدینگی)، سابقه و نوع فعالیت در بخش های اقتصادی، محل تامین مواد اولیه، تعداد نیروی انسانی، وضعیت تعهدات و وثایق متقاضی نزد بانک ها، مانده تسهیلات در شبکه و سابقه اعتباری در بانک مورد شناسایی و امتیازدهی قرار نمی گیرند.

پ) ملاک قرار نگرفتن مولفه میزان مطالبات ایجاد و وصول شده، در دوره تصدی مسوولان شعب به عنوان یکی از شرایط ارتقای شغلی آنان.

ث) عدم اجرای صحیح و بموقع دستورالعمل اجرایی مطالبات معوق.

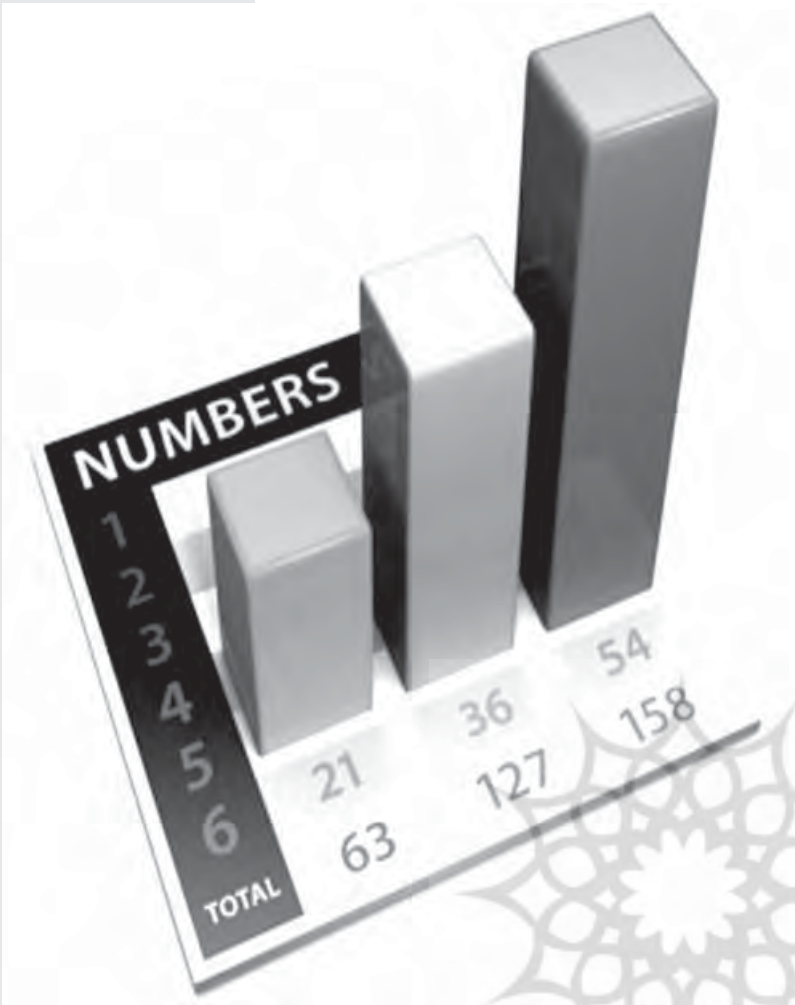
ج) عدم اعمال نظارت استطلاعی بر روند مصرف تسهیلات توسط مسوولان ذیربط.

چ) عدم رعایت دقیق ضوابط در رابطه با وضعیت مالی و اعتباری ضامن یا ضامن ها (اخذ وثایق ساده و ضعیف، از جمله سفته های قرابتی یا وثیقه ملکی کم ارزش).

ح) فقدان بانک اطلاعاتی اعتباری دقیق و قابل اتکا در سیستم بانکی کشور.

۲. **عوامل برون سازمانی:** این دسته از عوامل، عواملی هستند که تقریباً از کنترل بانک خارج هستند و ناشی از محیط خارجی و تاثیرات آن بر روند اجرای تصمیمات بانک و همچنین سیاست های دولت می باشند. بروز حوادث غیر مترقبه، تغییر و تحولات در قوانین و مقررات، تغییر و تحولات سیاسی و اقتصادی (تورم و رکود) به عنوان عوامل برون سازمانی ذی مدخل می باشند.

۳. **عوامل دیگر:** دسته سوم عواملی هستند که هر چند

هر نوع اختلال در بازپرداخت اقساط تسهیلات، موجب ناتوانی موسسات مالی در قبال سپرده گذاران و چه بسا باعث بی اعتباری بانک و موسسه می شود.

مشابه عوامل داخلی و قابل کنترل می باشند، ولی فقط تا حدودی می توان آن ها را کنترل و بر آن ها نظارت نمود، لکن به لحاظ رعایت برخی مصالح اجتماعی و سیاسی، بانک ناگزیر به پذیرش آن ها است. این عوامل نیز موانع و مشکلاتی را بر سر راه پیگیری و وصول مطالبات بانک ایجاد می کنند.

رویه گرفته، هر نوع اختلال در بازپرداخت اقساط تسهیلات، موجب ناتوانی موسسات در قبال سپرده گذاران و چه بسا باعث بی اعتباری بانک و موسسه می شود و کم ترین تاثیر اختلال در بازپرداخت مطالبات برای این موسسات آن است که ذخایر احتیاطی را افزایش می دهد و این امر هم باعث کاهش بازدهی و ناکارآمدی موسسه می گردد.

مشکلات و آثار اقتصادی - اجتماعی تاخیر

در پرداخت دیون:

۱. بلوکه شدن منابع مالی بانک که باعث جلوگیری از گردش صحیح پول در سیستم و قطع جریان و شریان حیاتی بانک می شود.

۲. پرداخت سودهای تضمین شده به سپرده گذاران و عدم حصول سود معاملات پیش بینی شده در زمینه اعتبارات.

**ایجاد بخش
اختصاصی در
سیستم قضایی برای
رسیدگی به دعاوی
بانک ها، ضروری
است.**

منابع
فصلنامه بانک
روزنامه دنیای اقتصاد

۳. عدم امکان سرویس دهی به مشتریان خوش حساب و اخلال در جذب منابع و مشتریان جدید.
۴. وارد آمدن ضربه روحی و روانی به کارکنان بانک به علت عدم بازدهی بموقع زحمات و تلاش آنان و فرسوده شدن توان مدیریتی مسوولان شعب.
۵. فرار مشتریان خوش حساب بانک که ضامن بعضی از وام گیرندگان شده اند.
۶. کاهش توان مالی بانک از لحاظ تزریق تسهیلات مالی جدید.
۷. عدم امکان برنامه ریزی دقیق و سیاست گذاری اعتباری موثر توسط مدیران و کندی در تصمیم گیری اعتباری.
۸. وارد آمدن خسارت و لطمه بر پیکر اقتصاد و جامعه و اتلاف وقت و منابع واحدهای ذیربط بانک و همچنین مقامات قضایی، انتظامی و اجرایی.
۹. کاهش رتبه بانک در رتبه بندی های داخلی و بین المللی.

راهکار های پیشنهادی برای کاهش مانده سرفصل های مطالبات:

۱. کنترل و نظارت بر وضعیت مالی وام گیرنده.
  ۲. ارتقای سطح علمی و تخصصی کارکنان بانک و تقویت نیروی کارشناس حقوقی.
  ۳. معیار قرار دادن لیاقت و کاردانی و حس مسوولیت پذیری به عنوان ضوابط احراز مسوولیت در شعبه.
  ۴. تشکیل و استفاده از موسسات رتبه بندی اعتباری مشتریان.
  ۵. ایجاد بخش اختصاصی در سیستم قضایی برای رسیدگی به دعاوی بانک ها.
  ۶. الزام محاکم قضایی برای اولویت دادن به پرونده های مالی مهم.
  ۷. به کارگیری وکلای بخش خصوصی و کارشناسان در جهت وصول مطالبات.
  ۸. به کارگیری کارکنان بازنشسته (خبره) بانک در امر پیگیری و وصول مطالبات.
  ۹. برخورد صحیح و قاطع با مسوولان و کارکنانی که با نادیده گرفتن مقررات و ضوابط، باعث معوق شدن غیر متعارف مطالبات در زمان مسوولیت خودشان شده اند.
- لازم به ذکر است که یکی از عوامل ناکامی راهکارهای پیشنهادی از سوی دست اندرکاران، بی توجهی به علل و آثار تاخیر و تادیه دیون و یکسان انگاری همه تاخیر کنندگان در پرداخت است. گروهی به افراط گمان می کنند که هر تاخیر کننده ای، متخلف و کلاهبردار است و در نتیجه، پیشنهاد میکنند که برای جلوگیری از گسترش تخلفات، از راه قانونی به مجازات متخلف اقدام شود. گروهی نیز به تفریط گمان می کنند که همه تاخیر کنندگان، ناتوان و ورشکسته هستند که نه فقط نیازی به گرفتن جریمه تاخیر تادیه نیست، بلکه اگر از اصل بدهی نیز صرف نظر شود، بهتر است. بدون شک راهکارهای ناشی از چنین دیدگاه هایی، نه تنها مشکل را حل نمی کنند، بلکه بر مشکلات موجود نیز می افزایند.

نتیجه گیری

مطالبات معوق از مصادیق بارز ریسک اعتباری و جزو دارایی های مساله دار بانک ها است. این مطالبات در مسیر حرکت خود از پرداخت تسهیلات به مشتریان شروع می شوند و در مسیر شوم خود از گذرگاه های سررسید گذشته، معوق و مشکوک الوصول می گردند و احتمالاً به لاوصول نیز منتهی می شوند.

وجود پدیده مطالبات معوق در دارایی های موسسه مستلزم ایجاد ذخیره است و ایجاد ذخیره نیز منجر به کاهش درآمدهای عملیاتی و کاهش حجم دارایی های بانک و موسسه اعتباری خواهد شد که برای سهامداران خوشایند نیست. علاوه بر این، وجود مطالبات معوق در سیستم بانکی، جریان وجوه و همچنین بودجه سالانه و اهداف بانک را دچار تغییرات و نابسامانی و انحراف می کند. بر این اساس، ضروری است که بانک ها ضمن رعایت بهداشت اعتباری در تخصیص منابع و ملحوظ داشتن اصل پیشگیری قبل از درمان، همت والای خود را در جهت وصول و کاهش مانده سرفصل های مطالباتی به کار گیرند، به طوری که بتوانند از محل وصولی ها، مجدداً نسبت به اعطای تسهیلات مبادرت ورزند.